

5. Гордеева А. К. О путях развития инженерно-психофизиологической экспертизы водителя и других участников ДТП. // Проблемы судебно-автотехнической экспертизы. – М., 1992. – С. 132-140.

6. Небылицин В. Д. Избранные психологические труды.– М. : Педагогика, 1990. – 408 с.

7. Пейсахов Н.М. Система понятий теории психического саморегулирования // Теоретические и прикладные исследования психической саморегуляции. – Казань, 1982. – С. 5-8.

8. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. – СПб. : Речь, 2003. – 350 с.

УДК 159.9.22.+340.11:17.022

Мамічева О.В., д. психол. н., професор кафедри колекційної педагогіки та спеціальної психології Слов'янського державного педагогічного університету;

Іванченко Ю.С., здобувач кафедри колекційної педагогіки та спеціальної психології Слов'янського державного педагогічного університету

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ДЛЯ ІНСПЕКТОРІВ МИТНИХ ОРГАНІВ

В даному дослідженні здійснена розробка особливостей проведення спеціальної психологічної підготовки в поєднанні з програмою цього процесу для інспекторів митниці. Особливістю психологічної підготовки митників є ланцюг засобів психологічної корекції негативних змін, що виникають у їх психіці в процесі професійної діяльності.

Програма психотренінгу адаптована до особливостей здійснення митниками пасажирського і вантажного відділів митниці операціональних дій. Згадана програма складається з трьох блоків: базисного, професійного та підготовчого до діяльності. Проведення спеціальної психологічної підготовки за розробленою програмою може забезпечити психологічну корекцію негативних змін у психіці цих фахівців та сприяти оптимізації їх професійної діяльності.

Ключові слова: інспектори митниці, спеціальна психологічна підготовка, психологічна корекція, психотренінг.

В данном исследовании осуществлена разработка особенностей проведения специальной психологической подготовки в сочетании с программой этого процесса для инспекторов таможни. Особенностью психологической подготовки таможенников есть цепь средств психологической коррекции негативных изменений, возникающих в их психике в процессе профессиональной деятельности.

Программа психотренинга адаптирована к особенностям осуществления таможенниками пассажирского и грузового отделов таможни операциональных действий. Упомянутая программа состоит из трех блоков: базового, профессионального и подготовительного к деятельности. Проведение специальной психологической подготовки по разработанной программе может обеспечить психологическую коррекцию негативных изменений в психике этих специалистов и способствовать оптимизации их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: инспекторы таможни, специальная психологическая подготовка, психологическая коррекция, психотренинг.

Постановка проблеми. Професійна діяльність працівників митниці здійснюється в особливих умовах. До них відноситься велика персональна відповідальність за прийняті рішення, ускладнення виконуваних функцій завдяки порушенню циркадних ритмів (цілодобове інспектування), дія погодних умов та ін., суміщення різних за цілями дій в одній діяльності. Перераховані та інші чинники спричиняють наявність у професійній діяльності митників великих нервово-психічних напружень, які з роками праці трансформуються у негативні зміни у психіці та у соматичні захворювання. У зв'язку з цим проблема психопрофілактики і психологічної корекції психологічної сфери працівників митних органів є актуальною і практично значущою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Професія інспектора митної служби вимагає від нього великої самовіддачі. Виконуючи свої посадові обов'язки, йому доводиться вирішувати багато різнопланових і складних завдань. Посадовець митного органу є представником держави і його законні вимоги є обов'язковими для виконання фізичними та юридичними особами [4]. Ніхто не може втручатися в діяльність працівників митних органів. Надані посадовим особам юридичні права, закріплені в законі, в посадових інструкціях та постановах. Тому для продуктивного аналізу професійної діяльності цих фахівців необхідно враховувати не тільки специфіку їх праці, а й вимоги до неї закону та суспільства і бажані для цього якості та здібності працівників [5].

Водночас для якісного аналізу значення якостей особистості митника в успішності професійної діяльності необхідно дослідити її специфіку у зв'язку з рисами його особистості, що, на жаль, не здійснено попередніми дослідниками [3].

Навіть в існуючих дослідженнях з психологічних аспектів митної служби згадані питання не вирішувались [1, 3]. Хоча в цитованих та інших роботах автори наголошують на необхідності удосконалення психологічної служби в митних органах і розробки для працівників митниці програми психологічної підготовки [2].

У зв'язку з цим у даному дослідженні поставлена наступна мета: розробити програму спеціальної психологічної підготовки для інспекторів митниці.

Виклад основного матеріалу. Головним при проведенні спеціальної психологічної підготовки має бути формування у працівника митниці правильного відношення до змін, що виникли у його психіці, розуміння ним природи цих порушень і створення установки на те, що ці зміни у стані його професійної діяльності, але вони мають транзиторий характер. Тобто дуже важливою є установка інспектора на перемогу над виникаючими негативними змінами, його віра у дієвість підготовки і в можливості саморегуляції своїх психічних станів.

Перед початком підготовки психолог повинен довести до його учасників думку, що існують достатньо прості і водночас ефективні методи і засоби психологічної корекції нервово-психічних перевтом, надмірної тривожності, агресивності, дратівливості, некерованих емоційних спалахів та інших негативних змін у психологічній сфері митників.

Головними умовами у проведенні психокорекційних заходів повинні бути наступні:

- використання психологом простих, доступних мовних зворотів;

- мова повинна бути спокійна і переконлива;
- домагатись повної довіри з боку учасників підготовки;
- щироземно демонструвати пацієнтам особисту емпатію;
- обов'язково вселити в пацієнтів впевненість у надійності застосовуваних методів і благополучних результатах психологічної корекції.
- В загальній частині психологічної підготовки передбачається засвоєння працівниками митниці наступної інформації:
 - основних знань відносно функцій психіки людини, її змін в умовах взаємодії з клієнтами і підконтрольними особами та дію стресогенних чинників на особистість;
 - опанування методами і прийомами авторегуляції, основними засобами психорегулюючого тренування;
 - засвоєння психологічних закономірностей спілкування, взаєморозуміння, безконфліктного вирішення загальних завдань, управління своїм емоційним станом.

Спеціальна частина психологічної підготовки повинна базуватись на врахуванні особливостей впливу на особистість митника специфіки його службової діяльності. Основна увага в цій частині спеціальної психологічної підготовки повинна підпорядковуватись процесу формування і закріплення надійного довготривалого зв'язку між прискороною інтелектуальною оцінкою ситуації та прийняттям рішень щодо особистих дій і примінення певних інспекційних повноважень при виявленні порушень митного кодексу або службових інструкцій.

Це можливе за рахунок включення в програму психотренінгу блоку підготовки до роботи і відпрацювання особливостей виходу інспектора з ускладнених ситуацій взаємодії з підконтрольними особами.

Одним з основних завдань спеціальної психологічної підготовки має бути формування умінь та навичок самоуправління своїм психічним станом. Реалізувати це можна на етапі засвоєння базисного психотренінгу шляхом багаторазового виконання вправ аутогенного тренування.

Спеціальна психологічна підготовка в нашому дослідженні включала адаптовану до професійної діяльності митників програму психотренінгу, спрямовану на підвищення активації, психічну мобілізацію та реалізацію її в їх діяльності Л.-Е. Унесталія [6]. Програма даного психотренінгу складається з трьох блоків: базисного, професійного та підготовчого до діяльності.

Кожному блоку притаманні конкретні вправи психорегуляції, послідовне оволодіння якими вдосконалює механізми особистісної саморегуляції, що, в свою чергу, сприяє підвищенню психологічної підготовки митників.

Так, програма «Закріплення реакції» присвячена тренуванню спостережливості, самовладання, оперативного мислення, психологічної стійкості, уваги, уяви, інтуїції – тобто важливих якостей для успіху у професійній діяльності митника. Для тренування цих якостей використовували такі методичні прийоми, як:

1) зайнявши зручне положення, розслабившись, митник заплющує очі та вказівним пальцем знаходить пульс на руці або на шиї. З кожним ударом пульсу повторює про себе ключове слово, яке обрано для тренування;

- 2) в тому ж вихідному положенні він на кожному видиху, при глибокому та повільному диханні, повторює про себе ключове слово;
- 3) у пам'яті відтворюється образ, пов'язаний з кожною з вибраних якостей, окремий для кожної або узагальнений. Протягом тижня не менш, ніж двічі на день, активно відтворюється сформований образ та запам'ятовуються відчуття, що пов'язані з його відтворенням.

Таблиця 1

Схема програми психотренінгу, розробленої для митників

Вид психотренінгу, що проводиться в рамках даного блоку	Час одноразового виконання психорегуляційної вправи, хв.	Послідовність тренування	К-ть тренувань на тиждень
I. Базисний психотренінг			
1. М'язова релаксація	20	перший тиждень	4
2. М'язова релаксація	10	другий тиждень	4
3. Психічна релаксація	10	третій тиждень	3
4. Психічна релаксація	10	четвертий тиждень	3
Закріплення реакцій	-	п'ятий тиждень	5
Відключення від перешкод	-	шостий тиждень	5
II. Професійний психотренінг			
5. Ідеомоторне тренування	15	сьомий тиждень	3
Ідеомоторне тренування (продовження)	-	восьмий тиждень	3
6. Рішення проблем	9	дев'ятий тиждень	5
7. Рішення проблем	9	десятий тиждень	5
8. Тренування стійкості	10	одинадцятий тиждень	4
9. Тренування концентрації	10	дванадцятий тиждень	4
III. Підготовка до роботи			
10. Тренування активації	10	тринадцятий тиждень	5
11. Розумова репетиція інспекції	10		5
12. Програма «ПСИХ-ОП»	15		5
13. Настанови на роботу	15		5

Програма блоку «Підготовка до роботи» відповідно до назви спрямована на підготовку до конкретної діяльності.

Програма «Тренування активації» створює зв'язок між підвищенням активації та двома «ключами» – диханням та образами активації. Після тижня тренувань митник зможе використовувати два «ключі» для різних цілей. У той час, як вдих пропонується використовувати для швидкої короткочасної підзарядки, активізаційні образи повинні сприяти більш стійкій активації.

Таким чином, обидва «ключі» пропонується використовувати для їх взаємного доповнення і тільки в разі винятку їх можливо застосовувати разом.

Програма «Розумова репетиція інспектування» також спрямована на підготовку до конкретного завдання (екзамен, тренування), але в цьому випадку треба чітко знати умови його проведення і свою мету.

Інструкції займають у програмі 10 хвилин, спеціально підібраний музичний супровід триває на декілька хвилин довше. Інспектор продовжує тренування самостійно стільки, скільки вважає за потрібне. При цьому він досягає «ідеального стану», «відчуття задоволення».

Програму «Розумова репетиція інспектування» необхідно включати у підготовку до кожної професійної діяльності. Тренування можна розпочинати за будь-який час перед роботою.

Програма «ПСИХ-ОП» займає 15 хвилин та поділена на три періоди релаксації (по три хвилини кожний) та три періоди активації (по півхвилини кожний). Під час релаксаційних періодів та періодів активації звучить спеціально підібрана фонова музика.

У програмі «Настанови на професійну діяльність» «переможне відчуття» формується за допомогою навіювання. Настанова на інспекцію займає 15 хвилин. Інспектор сам знаходить варіант застосування цієї програми залежно від особливостей професійної операції.

Ефект програми базується на навіюваннях, які закладаються під час глибокої релаксації, але виявляються пізніше, безпосередньо під час певної діяльності.

Якщо для деяких особливостей професійної діяльності митник бажає дати самому собі спеціальні настанови, то можна це зробити двома шляхами:

- 1) розслаблення та переміщення в «капсулу релаксації», де можна «бачити» настанови, «записані на екрані»;
- 2) у звичайному стані, спочатку митник перетворює настанову у найбільш чітку словесну формулу, а потім декілька разів повторює її.

Але найпростіший шлях отримання настанови, з записаної на плівку програми, у стані розслаблення, при цьому програму може створювати він сам за допомогою психолога.

Організаційні аспекти спеціальної психологічної підготовки митників виходять з положення про те, що застосування неспецифічних методів психологічної регуляції передбачає послідовне планування заходів саморегуляції та гетерорегуляції. Тому у змісті цієї роботи враховувалось наступне:

- 1) *знайомство митників з теоретичними знаннями.* Акцент робився на їх допитливості, зацікавленості у пізнанні власних можливостей, формуванні мотивів самоудосконалення, самовиховання;

2) *організація та аналіз умов проведення психотренінгу*. Акцент робився на збиранні інформації про умови діяльності, її особливості у відділах. При цьому здійснюється залучення інспектора в процес психорегуляції, зняття у нього негативних настанов щодо неспецифічних методів психологічного управління, сумісне обговорення поточної інформації про емоційне напруження фахівців;

3) *практичне проведення заходів психорегуляції*. Результати психологічного контролю, інформація про особливості діяльності сприяють вибірковому підбору методів та засобів психологічної регуляції, що визначається рядом детермінуючих факторів, серед яких можна визначити: етап підготовки, обізнаність митників з прийомами саморегуляції, їх настанови на взаємозв'язок з колегами, участь в психорегуляції та ефективність у професійній діяльності, засвоєння психологічних захистів, особливості умов професійної діяльності;

4) *контроль та оцінка ефективності проведення психорегуляції*. Митників навчають користуватись зворотним зв'язком, який дозволяє отримати інформацію про динаміку (виразності, спрямованості, тривалості) змін їх психологічного стану.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено умови проведення психокорекційних заходів та виділення особливостей здійснення загальної та спеціальної психологічної підготовки. Остання включає адаптовану до професійної діяльності митників програму психотренінгу, яка спрямована на підвищення психологічної стійкості до виконання ними операціональних дій в ускладнених, особливих умовах. Дана програма складається з трьох блоків: базисного, професійного та підготовчого до діяльності.

2. Розроблені спеціальна психологічна підготовка в поєднанні з її програмою можуть стати в нагоді для інспекторів митної служби з метою психологічної корекції негативних змін, що виникають у їхній психіці, та як засіб психопрофілактики і оптимізації професійної діяльності фахівців митниці.

Перспективою подальших досліджень має бути експериментальна перевірка особливостей впливу спеціальної психологічної підготовки на особистість митників пасажирського і вантажного відділів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграшенков А. В. Психология в таможенном деле : учеб.-практ. пособие / [научн. редактор А. Н. Мячин]. – Рос. таможенная акад. СПб фил. – СПб. : ПиК, 1995. – 624 с.

2. Колобова И. Н. Психологическое консультирование в таможенных органах. Проблемы теории и практики таможенного дела : Сборник научных трудов в 2 частях / И. Н. Колобова. – М. : РИО РТА, 1997. – 360 с.

3. Немирич В. В. Основы психологии таможенной деятельности : курс лекций / В. В. Немирич. – М. : РИО РТА, 1995. – 203 с.

4. Психологическая подготовка специалиста / [Косов Б., Бирюков С. Валеева И., Шуранова И.] // Высшее образование в России. – М., 1999, №1. – С. 71–75.

5. Семиченко В. А. Психические состояния : модульный курс (лекции, практические занятия, занятия для самостоятельной работы для преподавателей и студентов) / В. А. Семиченко. – К. : Магістр-S, 1998. – 208 с.

б. Унесталь Л. Э. Основы ментального тренинга : метод. пособие / Л.Э. Унесталь. – СПб. : НИИ ФК, 1992. – 17 с.

УДК: 159.96: 614.8

Миронець С.М., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ

У статті наведені результати психологічного аналізу діяльності фахівців Державної служби медицини катастроф (ДСМК) та визначені їх психологічні особливості.

Ключові слова: психологічні особливості діяльності, Державна служба медицини катастроф (ДСМК), лікар - рятувальник.

В статье представлены результаты психологического анализа деятельности специалистов Государственной службы медицины катастроф (ГСМК) и определены их психологические особенности.

Ключевые слова: психологические особенности деятельности, Государственная служба медицины катастроф (ГСМК), медик - спасатель.

Постановка проблеми. Технократичний шлях розвитку людської цивілізації в кінці ХХ та на початку ХХІ століття призвів до стрімкого зростання кількості НС техногенного характеру (аварії на атомних станціях, пожежі, вибухи на промислових об'єктах, транспортні аварії тощо), і на сьогодні вони складають 75-80% від загальної кількості НС.

Найбільш часто трапляються НС природного характеру, з яких тайфуни складають 34%, повені – 32%, землетруси – 13 %, посухи – 9%. Від НС природного характеру потерпають всі континенти, а саме □ 39% від загальної кількості мають місце в Азії, 26% в Америці, по 13% в Африці та Європі, по 9% в Австралії й Океанії. За даними Міжнародного Червоного Хреста природні НС у ХХ столітті позбавили життя більше 11 млн. чоловік [3].

Щорічно кількість постраждалих від стихійних лих збільшується в середньому на 8%. Багато страждань приносять людству спалахи інфекційних захворювань, від яких щорічно помирає більше 1,3 млн. чоловік. Останнім часом збільшилась кількість надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру: війни, тероризм, громадська непоко́ра, злочинність тощо. А такі постійні супутники катастроф і стихійних лих, як розгубленість, паніка, страх і безпорадність, цілковито позбавляють людину здатності до само- і взаємодопомоги постраждалим. З метою протидії даним викликам було створено ряд державних інституцій, зокрема у 1996 році Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій, а у 1997 році відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 року №343 утворено Державну службу медицини катастроф.

Її мобільні підрозділи є новим видом медичних формувань, котрі можуть бути застосовані у зонах надзвичайних ситуацій не тільки як технологі-